

Demokratski materijalizam i materijalistička dijalektika¹

PIŠE – Alain Badiou

S FRANCUSKOG PREVEO – Krunoslav Petrunić

“Agonija Francuske nije rođena oslabljivanjem razloga da se u nju vjeruje – poraz, demografija, industrija itd. – nego nemogućnošću da se u išta vjeruje.” **André Malraux**

Što svi mi danas mislimo? Što mislim dok se ne nadgledam? Ili radije, koje je naše (moje) prirodno uvjerenje? ‘Prirodno’, naravno, držeći se pravila o neproračunatoj prirodi. Uvjerenje je tim prirodnije što se njegovo nametanje ili neproračunatost traže i što služe našim jednostavnim nacrtima. Danas se prirodno vjerovanje može sažeti u jednu tvrdnju:

Postoje samo tijela i jezici.

Ta je tvrdnja aksiom suvremenog uvjerenja. Predlažem nazvati to uvjerenje *demokratskim materijalizmom*. Zašto?

Demokratski *materijalizam*. Pojedinač, kakvim ga poima suvremeni svijet, priznaje samo objektivno postojanje tijela. Tko danas govori o odvojivosti naše besmrtno duše osim da se prilagodi određenoj retorici? Tko ne potkrijepljuje činjenicama, pragmatizmom žudnje i očitošću trgovanja, dogmu o našoj konačnosti, o našoj tjelesnoj izloženosti užitku, patnji i smrti? Jedan je od mnogih simptoma što umjetnici, najveći pronalazači, koreografi, slikari i kinematografi prate pojavnost tijelâ, žudeći i strojni život tijelâ, njihovu intimnost, njihovu nagost, njihove zagrljaje i njihovo mučenje. Svi usklađuju obuzdano, raščetvoreno i uprljano tijelo s fantazmom i snom. Svi nameću seciranje tijela izrešetanih bukom svemira kao ono vidljivo. Estetička teorija samo prati. Jedan nasumični primjer: pismo Tonija Negrija Raoulu Sanchezu 15. prosinca 1999. Tamo se može pročitati:

“Danas tijelo više nije samo subjekt koji proizvodi i koji, zato što proizvodi umjetnost, pokazuje paradigmu proizvodnje općenito, moć života: odsad je tijelo stroj u koji se proizvodnja i umjetnost sami upisuju. Eto s čime smo mi post-moderni upoznati.”

‘Post-moderni’ jedno je od mogućih imena suvremenog demokratskog materijalizma. Negri je u pravu o tome što oni post-moderni ‘znaju’: tijelo je jedina konkretna instanca za produktivne pojedince koji teže užitku. Čovjek u režimu ‘moći života’ jest životinja uvjerena da zakon tijela čuva tajnu njegove nade.”

¹ – Alain Badiou, *Logiques des mondes*, Pariz: Seuil, 2006., str. 9-17

Da bi potvrdila jednadžbu postojanje = pojedinac = tijelo, suvremena doksa mora odrješito svesti čovječnost na nategnutu viziju životinjskog. 'Ljudska prava' ista su stvar kao i prava živog. Humanistička zaštita svih živih tijela, to je norma suvremenog materijalizma. Ta je norma danas dobila i svoje znanstveno ime: 'bioetika'. Njezino progresivno naličje uzima si ime od Foucaulta: 'biopolitika'. Naš je materijalizam, dakle, materijalizam života. Bio-materijalizam.

Nadalje, to je na nužan način demokratski materijalizam. To je zato što suvremeni konsenzus, priznajući mnoštvo jezika, pretpostavlja njihovu pravnu jednakost. Otud se svođenje čovječnosti na životinjsko dovršava u poistovjećivanju čovječne životinje s raznolikošću njegovih pod-vrsta i s demokratskim pravima koja su inherentna toj raznolikosti. Ovaj put progresivno naličje uzima si ime od Deleuzea: 'minoritarizam'. Zajednice i kulture, boje i pigmenti, religije i svećenici, načini i običaji, različite seksualnosti, javne intimnosti i javnost intimnog: sve i svatko zaslužuju biti prepoznati i zaštićeni zakonom.

Demokratski materijalizam postavlja globalnu krajnju točku za svoju mnogoliku toleranciju. Jezik koji ne priznaje univerzalnu pravnu i normativnu jednakost jezika ne zaslužuje uživati pogodnosti te jednakosti. Jezik koji bi težio urediti sve druge jezike i upravljati svim tijelima bio bi prozvan diktatorskim i totalitarnim. Što se tada zahtijeva nije tolerancija već 'pravo na intervenciju': pravnu, međunarodnu i, ako je potrebno, vojnu. Tijela će morati platiti za ekscese jezika.

Ova knjiga postavlja nemalo znanosti u službu, kao što se naslućuje, svog pomalo sitničavog ispitivanja demokratskog materijalizma, koji postaje obuhvatna ideologija stoljeća koje počinje. Kako nazvati teorijski ideal pod kojim se izvodi to ispitivanje? Učene glave u iskušenju su podržati aristokratski idealizam. To je bilo, često pod okriljem komunističkog rječnika, držanje nadrealista i potom Guya Deborda i njegovih nihilističnih nasljednika: osnovati tajno društvo preživjelih stvaratelja. To je također spekulativni zavjet onoga što je najbolje u hejdegerovskom nasljeđu: praktički sačuvati, unutar konzilija spisâ gdje se pitanje zadržava, mogućnost Povratka. Kako god, to održavanje, kojim se nada kako se neće uništiti intelektualna i egzistencijalna raskoš prošlosti, nema nikakve šanse da bude uspješna, ne može sudjelovati u stvaranju pojma za nadolazeće vrijeme. Bitka nostalgijâ, često vođena kao rat protiv dekadencije, osim borbene i 'kritičke' slike – već kod Nietzschea – ima i prijatan gorak okus. Ali ta je bitka uvijek već izgubljena. I ako postoji poetika poraza, ne postoji filozofija poraza. Filozofija, u svojoj biti, razrađuje načine kazivanja "Da!" prethodno nepoznatim mislima koje oklijevaju postati istine koje jesu.

Ali, ako odbijamo suprotstaviti 'demokratskom materijalizmu' njegovu formalnu suprotnost, koja je zaista 'aristokratski idealizam', koje će biti naše (nedostatno) ime? Nakon mnogo oklijevanja, odlučio sam nazvati ideološku atmosferu kojoj moj filozofski pothvat najviše sliči, u svom punom naponu, jednom *materijalističkom dijalektikom*.

Ovo je zaista povratak sintagme iz mrtvih! Nije li moj učitelj Louis Althusser bio jedan od posljednjih koji se časno, ne bez zadržske, pred više od trideset godina koristio sintagmom 'dijalektički materijalizam'? Staljin, koji nije više što je nekad bio, čak niti kao egzemplarni državni kriminalac, što je karijera koju mu je posljednjih godina Hitler preoteo, ali na kojeg se bez takta poziva; nije li on kodificirao, pod naslovom *Dijalektički i historijski materijalizam*, najformalnija pravila komunističke subjektivnosti, čiji se izvor proturječnog sjaja više ne može pronaći? Što se može učiniti s takvim crnim suncem? S takvim 'obezglavljenim suncem'?² Je li inverzija termina – pretvaranje materijalizma u pridjev – dovoljna da me zaštiti od pogubne optužbe za arhaizam?

Prihvatimo da se 'demokratski' (ili 'zapadni', ista je stvar) treba shvatiti kao istovremeno održavanje i rastvaranje simboličkog ili pravnog mnoštva u stvarno dvojstvo. Primjerice kao: Hladni rat demokracijâ protiv totalitarizma, polu-vrući rat slobodnih zemalja protiv terorizma ili istovremeno jezični i policijski rat civiliziranih država protiv islamističkog arhaizma. Prihvatimo da se 'dijalektikom', na Hegelovom tragu, shvaća da je bit svake razlike treći termin koji obilježava jaz između druga dva. Tako je legitimno materijalističku dijalektiku suprotstaviti demokratskom materijalizmu, toj suverenosti Dvojeg (tijelâ i jezikâ), ako se pod 'materijalističkom dijalektikom' čuje sljedeća izjava gdje Tri nadopunjava stvarnost Dvojeg:

Postoje samo tijela i jezici, osim što postoje istine.

Ovdje se može prepoznati stil mog učitelja Mallarméa: ništa se nije zbilo osim mjesta, izuzev, na visini, možda, Zvijezde.³ Ipak križam 'na visini' i 'možda'. Taj 'postoje neke istine' koji prigovara dualističkom aksiomu demokratskog materijalizma – zakon štiti sva tijela, razvrstana pod svim uskladivim jezicima – za mene je početna empirijska očitost. Ne postoji nikakva sumnja, što se tiče postojanja istina, koje nisu ni tijela, ni jezici, ni njihove kombinacije. I ta je očitost materijalistička, budući da ne zahtjeva nikakvo razdvajanje svjetova, nikakvo misaono mjesto, nikakvu 'visinu'. U našim svjetovima, takvima kakvi jesu, istine napreduju. Te su istine netjelesna tijela, jezici bez smisla, generičke beskonačnosti, bezuvjetni dodaci. One postaju i ostaju suspendiranima, poput savjesti pjesnika, 'između praznine i čistog događaja'.

Važno je paziti na sintaksu, koja razdvaja aksiom materijalističke dijalektike od onog demokratskog materijalizma – naime, taj 'osim što', čiju sam malarmeovsku prirodu naglasio. Tom je sintaksom nagoviješteno da se ne radi niti o dodavanju (istine kao jednostavni dodaci tijelima i jezicima) niti o sintezi (istine kao samo-otkrivanje tijela zahvaćeno jezikom). Istine postoje kao iznimke od onoga što je tu. Dakle priznaje se da 'ono što je tu' – ono što sačinjava strukturu svjetova – jest doista mješavina tijelâ i jezikâ. Ali ne postoji samo ono što je tu. I 'istine' je (filozofijsko) ime onoga što se dolazi usjeći u kontinuitet 'onoga što je tu'.

2 – Igra riječima koja koristi pjesničku figuru Guillaumea Apollinairea iz pjesme *Zone* (op. prev.)

3 – Badiou navodi dijelove Mallarméove poeme *Un coup de dés jamais n'abolira le hasard*; hrvatski

prijevod u: Stephane Mallarmé, *Bacanje kocki nikad neće ukinuti slučaj*, Zagreb: Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, 1976. (op. prev.)

U određenom smislu, materijalistička je dijalektika identična demokratskom materijalizmu, utoliko što su i jedno i drugo materijalizmi, iako je nijansa koja se ne može zanemariti: da je ono prvo koristi kao pridjev, a drugo kao imenicu. Da, postoje samo tijela i jezici. Nema ničeg što bi zasebno bila ‘duša’, ‘život’, ‘duhovni princip’ itd. Ali u jednom drugom smislu, materijalistička dijalektika, usredotočivši se na iznimku koju istine nameću onome što je tu kao usijecanje jednog ‘postoji ono čega nema’ (*il y a ce qu’il n’y a pas*), potpuno je različita od demokratskog materijalizma.

Kod Descartesa se pronalazi intuicija istog reda kad je riječ o ontološki položaju istina. Zna se da Descartes naziva ‘supstancijom’ općeniti oblik bića kao stvarno postojećeg. Ono čega ima je supstancija. Svaka ‘stvar’ je supstancija. Ona je figura i kretanje u protežnoj supstanciji. Ona je ideja u mislećoj supstanciji. Otud ubičajeno poistovjećivanje Descartesove doktrine s dualizmom: ono supstancijalno ‘postoji’ podijeljeno je na misao i protežnost, što se kod čovjeka sklanja kao: duša i tijelo.

Istovremeno, u 48. paragrafu *Principa filozofije* vidimo da je supstancijalni dualizam podređen jednom temeljnijem razlikovanju. To je razlikovanje upravo ono između stvari (onoga što jest, dakle supstancija, misleće ili protežne) i istinâ: “Razlikujem sve ono što potpada pod naše znanje u dva roda: prvi sadržava sve stvari koje imaju neku egzistenciju, i drugi sve istine koje nisu ništa izvan naše misli.”

Izvanredan tekst! Prepoznaje iznimni ontologijski i logički položaj istina. Istine su bez egzistencije. Znači li to da ne postoje? Daleko od toga. Istine su bez supstancijalne egzistencije. Tako moramo shvatiti izjavu da “nisu ništa izvan naše misli”. U 49. paragrafu Descartes navodi da ovaj kriterij označava formalnu univerzalnost istina i time njihovo logičko postojanje, koje nije ništa drugo do jedne vrste intenzivnosti:

“Naprimjer, dok mislimo da se ne može napraviti nešto ni iz čega, ne mislimo da je ta propozicija neka stvar koja postoji ili svojstvo neke stvari, nego je uzimamo za neku vječnu istinu kojoj je sjedište u našoj misli i koju se naziva zajedničkim pojmom ili maksimom: isto tako kad se kaže da je nemoguće da stvar istovremeno bude i ne bude, da ono što je učinjeno ne može ne biti učinjeno, da onome koji misli ne može nedostajati bitak ili ne postojati dok misli i tome slično, to su tek istine, a ne stvari.”

Ovdje se uočava da je *resor cogita* (indukcija egzistencije činom mišljenja) istina u ovom smislu. To znači da je istina ono što misao nastavlja predstavljati čak i kad je režim stvari suspendiran (sumnjom). Istina je dakle ono što ustraje u iznimci od oblikâ onog ‘postoji’.

Descartes nije dualist samo u smislu kojeg toj riječi daje suprotnost koju povlači između ‘misaonih’ stvari, tj. ‘misaonih supstancija ili svojstava koje pripadaju tim supstancijama’ i ‘tjelesnih stvari, tj. ‘tijela ili svojstava koja pripadaju tim tijelima’. Descartes je dualist na mnogo temeljnijoj razini, koja podržava demonstrativni stroj njegove filozofije: razina na kojoj se razlikuju stvari (misaone i/ili tjelesne) i istine (čiji način bitka je (ne)postojanje). Nužno je paziti na to da za

razliku od 'stvari', bile one i duše, istine su izravno univerzalne i u točnom smislu nesumnjive. Razmotrimo sljedeći ulomak, koji povezuje istine s beskonačnošću njihovog (ne)postojanja:

"Postoji tako veliki broj (istina) da bi bilo teško ih pobrojati, ali nije li to nepotrebno, jer ne bismo ih mogli izbjeći znati kada se otvara prilika da mislimo na njih."

Točno je da je je istina iznimka od onoga što postoji, ako prihvatimo da, kad je dana 'prilika' da ju sretnemo, odmah je kao takvu prepoznajemo. Vidi se u kojem smislu Descartes misli Troje (a ne samo Dvoje). Njegov vlastiti aksiom mogao bi se zapravo izreći kao: "Postoje samo (kontingentne) tjelesne i misaone stvari, osim što postoje (vječne) istine." Kao svaki pravi filozof, Descartes pronalazi točku približavanja ontologije i logike, nužnosti pri onome što smo nazvali 'materijalističkom dijalektikom'.

Da je način bitka istinâ neprepoznatljiv iznad njihove empirijske očito-sti postojanja, to je bio jedan od glavnih uloga moje knjige iz 1988. *Bitka i događaja*. Tamo sam uspostavio, kao točku koncentracije duge analitike oblika bića, da su istine generička mnoštva: niti jedan jezični predikat ne dopušta ih razaznati, niti jedna eksplicitna rečenica ih ne naznačuje. Tamo sam pokazao zašto je legitimno nazvati 'subjektom' lokalnu egzistenciju procesa koji otkriva ta generička mnoštva (formula je bila: "Subjekt je točka istine.")

Ovdje nije u pitanju vratiti se tim rezultatima, koji potkopavaju jezične, relativističke i neoskeptičke zgrade suvremene akademske filozofije – koja je u svojim temeljima samo sofisticirana služavka demokratskog materijalizma. Ti rezultati utemeljuju cjelovitu mogućnost perspektivne metafizike sposobne okružiti današnje djelovanje i pojačati se sutra pogledom na ono što se njime izvelo. Takva je metafizika dio nove materijalističke dijalektike.

Htio bih naglasiti da je sasvim različitim, čak suprotnim putem – onim vitalističke analitike nediferenciranih tijela – Deleuze također pokušao stvoriti uvjete za suvremenu metafiziku. I da je u tom smislu utjelovio jednu od orijentacija materijalističke dijalektike, kao što to pokazuje njegov uporan otpor razarajućim napredovanjima demokratskog materijalizma. Prisjetimo se da je govorio da kad filozof čuje riječi 'demokratska rasprava' okreće se i bježi. To je zato što Deleuzeovo intuitivno poimanje pojma pretpostavljalo tok njegovih dijelova beskonačnom brzinom. Ta je beskonačna brzina misli zapravo nekompatibilna s demokratskom raspravom. Općenito, materijalistička dijalektika suprotstavlja stvarnu beskonačnost istinâ principu konačnosti, koji je izvodiv iz demokratskih maksima. Može se, primjerice, kazati:

Istina potvrđuje beskonačno pravo na svoje posljedice, bez obzira na ono što im se suprotstavlja.

Deleuze je bio slobodni i vatreni pristaša ove potvrde beskonačnih prava mišljenja. Ona si je trebala otvoriti put protiv popustljivosti fenomenološke tradicije, uvijek previše pobožne (uključujući Heideggera) i analitičke tradicije, uvijek previše skeptične (uključujući Wittgensteina). Ustrajni je motiv te popustljivosti konačnost, 'skromnost'. Nikad se ne može biti

dovoljno skroman kad se radi bilo o izlaganju transcendenciji usudu Bitka, bilo o osvješćivanju da nam naše jezične igre ne mogu otvoriti pristup onom krajnjem mističnom, gdje se odlučuje smisao života.

Materijalistička dijalektika postoji samo ako produbi jaz koji je dijeli zdesna od diktata autentičnosti i slijeva od skromnosti Kritike. Ako združeni učinci dvije francuske tradicije – one Brunschvicga (matematizirajućeg idealizma) i one Bergsona (vitalističkog misticizma), jedna prolazeći Cavaillesom, Lautmanom, Desantijem, Althusserom, Lacanom i kroz mene, a druga Canguilhemom, Foucaultom, Simondonom i Deleuzeom – dopuste da stoljeće koje počinje ne bude uništeno skromnošću, filozofija neće biti beskorisna.

Proizvesti, u svijetu kakav jest, nove forme koje će okupiti ponos onim neljudskim, to je ono što nas opravdava. Dakle važno je da pod ‘materijalističkom dijalektikom’ razumijemo razvijanje kritike svake kritike. I da završimo s razvodnjanim Kantom ograničenja, prava i nepoznanica. Da potvrdimo s Mao Ce-Tungom (zašto ne?): “Znat ćemo sve što prije nismo znali.” Ukratko, da potvrdimo ovu drugu varijantu aksioma materijalističke dijalektike:

Svaki je svijet sposoban proizvesti svoju vlastitu istinu unutar sebe samog.

Ali ontološki prekid, bilo matematizirajući ili vitalistički, nije dovoljan. Također moramo ustvrditi da je način pojavljivanja istina singularan i da povlači subjektivne poteze čija kompleksnost nije dotaknuta u čisto ontološkoj raspravi u *Bitku i događaju*. Ono što je knjiga iz 1988. učinila na razini čistog bića – odrediti ontologijski tip istina i apstraktnu formu subjekta koji ih aktivira – ova knjiga namjera učiniti na razini bivanja-tu, ili pojavljivanja ili svjetova. U tom pogledu, *Logike svjetova* su *Bitku i događaju* ono što je Hegelova *Fenomenologija duha Znanosti logike*, iako je kronološki redosljed obrnut: izravno zahvaćanje parametara bivanja-tu, lokalni pregled figura istinitog i subjekta, a ne deduktivna analitika oblika bića.

U toj zadaći vođeni smo – kao što je to Hegel bio kontekstom stvorenim Francuskom revolucijom i Napoleonskim ratovima – suvremenom konjunkcijom koja se, vjerujući da je stabilno utemeljena (demokratski materijalizam), propagandom stalno odmjerava s očitošću istinâ. Svi smo upoznati s označiteljima koji naglašavaju taj rat: ‘skromnost’, ‘timski rad’, ‘fragmentarno’, ‘konančnost’, ‘poštovanje prema drugome’, ‘etika’, ‘izražavanje sebe’, ‘ravnoteža’, ‘pragmatizam’, ‘kulture’... Svi se sabiru u jednoj antropološkoj, dakle suzdržanoj, varijanti demokratskog materijalizma:

Postoje samo pojedinci i zajednice.

Mišljenje četvorstva bića, pojavljivanja, istina i subjekta – mišljenje čija je izgradnja poduzeta u ovoj knjizi – suprotstavlja ovoj izjavi maksimu materijalističke dijalektike:

Univerzalnost istina počiva na subjektivnim formama koje ne mogu biti niti pojedinačne niti zajedničke.

li:

Ukoliko je subjekt istine, subjekt se povlači iz svake zajednice i uništava svaku pojedinačnost.